

O-SS 022

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 6

The 6th STOU National Research Conference

การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

Operations of Community Enterprises in Phon Phisai District of Nong Khai Province

กานต์สิริ ยาศิริ (Karnsiri Yasiri)¹ พรชุลย์ นิลวิเศษ (Pornchulee Nilvises)²

จินดา ขลิบทอง (Jinda Klibthong)³

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน (2) การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน (3) ปัญหาและข้อเสนอแนะการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคายทั้ง 11 ตำบล จำนวน 94 กลุ่ม สุ่มตัวอย่างกลุ่มละ 1 คน โดยเป็นการสุ่มตัวอย่างตามวัตถุประสงค์ที่เป็นตัวแทนคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 94 คน เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการจัดอันดับ ผลการวิจัยพบว่า (1) คณะกรรมการส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง สมรสแล้ว มีอายุเฉลี่ย 50.44 ปี จบระดับประถมศึกษา (2) การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ด้านการบริหารจัดการ พบว่ามีระยะเวลาในการดำเนินงานเฉลี่ย 4.24 ปี วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อเพิ่มรายได้ สร้างกิจกรรมและใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ด้านการผลิต พบว่ามีการผลิตสินค้าอย่างมีขั้นตอนตลอดทั้งปี ณ ที่ทำการกลุ่ม ด้านการตลาด พบว่ามีการจำหน่ายสินค้ารวมกัน ที่กลุ่ม และตามร้านในงานเทศกาล ด้านการเงิน พบว่ามีการระดมทุนจากสมาชิก จัดสรรรายได้ตามสัดส่วน การทำงาน ด้านการสนับสนุนส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ พบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลมาให้ความรู้วิชาการ มีการติดตามผลงานแต่นาน ๆ ครั้ง (3) ปัญหาในการดำเนินงาน พบว่ามีปัญหาด้านการบริหารจัดการในระดับมาก การผลิตในระดับน้อย การตลาดและการเงินในระดับมากที่สุด ข้อเสนอแนะควรมีการแนะนำช่องทางการตลาด การสร้างเครือข่าย และการเข้าถึงเงินทุน

คำสำคัญ วิสาหกิจชุมชน การดำเนินงาน จังหวัดหนองคาย

¹ นักศึกษาลัทธิสุทธศาสตร์ศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาส่งเสริมการเกษตร สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช karnsiri.y@gmail.com

² รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช pornchulee.nil@stou.ac.th

³ รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช agaskjin@stou.ac.th

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 6

The 6th STOU National Research Conference

Abstract

The objectives of this study were to study (1) social and economic state of community enterprise committee; (2) the operations of the community enterprise; and (3) their problems and suggestions on the operations. The population in this study was committee of 94 community enterprise groups in 11 sub-districts of Phon Phisai District, Nong Khai Province. The 94 samples were randomly selected adhering to the purposes to be representatives of the community enterprise committee, one person each. The data were collected by using structural interview form. The statistical methodology used to analyze the data was frequency, percentage, maximum, minimum, mean, standard deviation, and ordinal scale. The findings of this study were as follows: (1) Most of the community enterprise committee were female and married, with average age at 50.44, and educated at primary level. (2) Considering the operations of community enterprise in the managing administration aspect, the average period of the operations was 4.24 years. The purpose of forming their enterprise was to increase their income, to form the activities, and to spend their free time worthily. Considering their operations in production aspect, they had produced their products all the year at their site. Considering their operations in marketing aspect, they distributed their products at their site and at fairs/festivals. Considering their operations in the financial aspect, their capital was mobilized from their members, and their income was allocated according to the proportion of their works. And considering the extension of government officials, they had been transferred agricultural knowledge from Tambon Administration Organization (TAO), but it was hardly followed up. And (3) the problems were their managing administration at high level, production at low level, marketing and financial management at very high level. Their suggestions were to search the distribution market channels, to build up their network, and to accessible the fund.

Keywords: Community Enterprise, Operation, Nong Khai Province

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 6

The 6th STOU National Research Conference

บทนำ

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2548, น. 2) กล่าวว่าพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 เป็นกฎหมายที่มีเจตนารมณ์ให้มีการส่งเสริมกิจการของชุมชน ด้วยการส่งเสริมความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการ และการพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชน มีผลให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ และพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็ง พร้อมสำหรับการแข่งขันทางการค้าในอนาคต รวมถึงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการกิจการในระดับสูงขึ้นไป ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ที่มีจุดมุ่งหมายในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้ทุกคนในสังคมไทย ควบคู่กับการเสริมสร้างขีดความสามารถในการจัดการความเสี่ยงและสร้างโอกาสในชีวิตให้แก่ตนเอง โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชน ด้วยการบูรณาการกระบวนการผลิตบนฐานศักยภาพ และความเข้มแข็งของชุมชนอย่างสมดุล รวมทั้งพัฒนาระบบการบ่มเพาะวิสาหกิจชุมชนควบคู่ไปกับการสร้างผู้ประกอบการใหม่ด้วยการพัฒนาความรู้ด้านการจัดการ พัฒนามาตรฐานสินค้า การสร้างตราสินค้า การจัดการเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา และการพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของกลุ่มต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความหลากหลายของชุมชน เพื่อลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ

ทั้งนี้ สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดหนองคาย ได้สำรวจและติดตามการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน พบว่า จังหวัดหนองคายมีการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนทั้งหมด จำนวน 455 กลุ่ม และอำเภอโพนพิสัยเป็นอำเภอที่มีการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนมากที่สุด จำนวน 94 กลุ่ม ประเมินศักยภาพ ระดับดี จำนวน 39 กลุ่ม ระดับปานกลาง จำนวน 39 กลุ่ม และระดับปรับปรุง จำนวน 16 กลุ่ม (สำนักงานเกษตรจังหวัดหนองคาย, 2557, น. 3) การส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนในเชิงธุรกิจสามารถทำรายได้ให้กลุ่ม ปีละ 30,000 – 60,000 บาท ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 40 – 60 ของรายได้ ซึ่งเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย คือ วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ประเมินศักยภาพอยู่ในระดับปานกลางและปรับปรุง

ดังนั้นการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหา สร้างโอกาสการเติบโตทางเศรษฐกิจ พัฒนาสังคม และชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง จึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นต้องมีการศึกษาวิจัยการดำเนินงานของคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนในอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย เพื่อหาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพ เพื่อนำไปปรับใช้และพัฒนาไปสู่การเป็นวิสาหกิจชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนในอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย
2. เพื่อศึกษาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย
3. เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในอำเภอโพนพิสัยจังหวัดหนองคาย

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 6

The 6th STOU National Research Conference

ระเบียบวิธีวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในอำเภอโพธาราม จังหวัดหนองคาย ทั้ง 11 ตำบล จำนวน 94 กลุ่ม สุ่มตัวอย่างกลุ่มละ 1 คน โดยเป็นการสุ่มตัวอย่างตามวัตถุประสงค์ที่เป็นตัวแทนคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก หรือกรรมการ กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 94 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป สถิติที่ใช้ ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการจัดอันดับ

ผลการวิจัย

1. สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน พบว่า คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 50.44 ปี สามในห้าสมรสแล้ว หนึ่งในสามจบการศึกษาระดับประถมศึกษา สามในสี่ มีสถานภาพทางสังคมในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5.27 คน มีแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 3.63 คน มากกว่าหนึ่งในสี่มีอาชีพในครัวเรือน คือ ทำนา รายได้รวมของครัวเรือนจากภาคการเกษตรเฉลี่ย 222,351.10 บาทต่อปี และจากนอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 24,767.02 บาทต่อปี รายจ่ายรวมของครัวเรือนเฉลี่ย 67,212.77 บาทต่อปี ลักษณะพื้นที่ถือครองทางการเกษตรทั้งหมดเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ โดยมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 19.27 ไร่ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่างๆ ในภาพรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง เมื่อพิจารณาการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ พบว่าสื่อบุคคลในระดับมากจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และผู้นำชุมชน สื่อมวลชนในระดับมากจากวิทยุกระจายเสียง และหอกระจายข่าว สื่อกิจกรรมในระดับมากจากการประชุม/อบรม งานแสดงสินค้า OTOP และงานประจำปีของจังหวัด

2. การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน พบว่า

2.1 ด้านการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน ระยะเวลาในการดำเนินงานของคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน เฉลี่ย 4.24 ปี มีสมาชิกเฉลี่ย 28.65 คน ครึ่งหนึ่งของผู้ตอบเป็นประธานวิสาหกิจชุมชน และมีบทบาทหลักในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน โดยมีหน้าที่จัดการและดูแลทุกระบบ การจัดสรรเวลาในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน จะทำเท่าที่ทำได้ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว การสร้างกิจกรรม และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ สาเหตุของการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนมาจากการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของกลุ่ม ส่วนมากมีการกำหนดเป้าหมายและทิศทางการดำเนินงาน และมีการบันทึกที่ชัดเจน มีการกำหนดโครงสร้างกลุ่ม แต่ไม่ได้แบ่งหรือไม่ได้บันทึกบทบาทหน้าที่ มีการกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับแต่ไม่มีการบันทึก สมาชิกบางส่วนมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและทิศทางการดำเนินงาน รวมถึงการประเมินผลการดำเนินงาน การติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ใช้โทรศัพท์และเสียงตามสาย กิจกรรมการพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถของสมาชิกในกลุ่มคือ การจัดการฝึกอบรมด้านการผลิต การแปรรูป และการจัดจำหน่าย

2.2 ด้านการผลิต วิสาหกิจชุมชนส่วนมากทำการผลิตด้านอาหารหรือเครื่องดื่ม ลักษณะการผลิตจะผลิตตามคำสั่งซื้อ แหล่งที่ใช้ในการผลิต ณ ที่ทำการกลุ่ม แหล่งวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการผลิตมาจากในชุมชนหรือท้องถิ่น ขั้นตอนและกระบวนการผลิตมีการกำหนดขั้นตอนที่ชัดเจน ทำให้สินค้าที่ผลิตได้มีคุณภาพดีและมีความสม่ำเสมอ ทักษะความรู้ที่ใช้ในกระบวนการผลิตมีการผสมผสานความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคนิคความรู้สมัยใหม่

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 6

The 6th STOU National Research Conference

2.3 ด้านการตลาด วิสาหกิจชุมชนมีการกำหนดแหล่งจำหน่ายหรือลูกค้าเป้าหมาย โดยทั้งใช้และไม่ใช้ข้อมูลมาพิจารณาในการกำหนดก่อนการผลิตสินค้า ลักษณะการจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์มีการรวมกันเป็นกลุ่ม ช่องทางจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์มักออกร้านตามงานเทศกาล การจัดตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ผ่านพ่อค้าคนกลาง ในการกำหนดราคาสินค้าและผลิตภัณฑ์มักใช้คุณภาพของสินค้าและผลิตภัณฑ์รวมถึงต้นทุนการผลิตเป็นตัวกำหนด ส่วนการโฆษณาหรือส่งเสริมการขายใช้วิธีการเข้าร่วมงานแสดงสินค้า มีการรวบรวมและติดตามข้อมูลความต้องการของลูกค้าและตลาดอย่างต่อเนื่องและนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์

2.4 ด้านการเงิน แหล่งที่มาของทุนที่เป็นเงินสดในการประกอบกิจการวิสาหกิจชุมชน ใช้การระดมทุนจากสมาชิก มีการจัดบันทึกการเงินและบัญชีทุกครั้งที่มีกิจกรรม รับ – จ่าย มีการเปิดเผยข้อมูลทางการเงินและข้อมูลอื่น ๆ แก่ สมาชิก มีการประชุมประจำปีเพื่อเปิดเผยข้อมูลโดยแถลงให้สมาชิกทราบ และมีการจัดสรรรายได้และผลประโยชน์ระหว่างสมาชิกตามสัดส่วนการทำงาน

2.5 ด้านการสนับสนุนส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ วิสาหกิจชุมชนได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลในการฝึกอบรมให้ความรู้วิชาการ และได้รับการติดตามผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนจากหน่วยงานภาคีรัฐนาน ๆ ครั้ง ซึ่งวิสาหกิจชุมชนส่วนมากยังไม่ได้การรับรองมาตรฐาน

3. ปัญหาและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน พบว่า

3.1 ปัญหาในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน สรุปได้ดังนี้ ปัญหาด้านการบริหารจัดการกลุ่มในระดับมาก ได้แก่ ขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ และแผนงานไม่มีประสิทธิภาพ ปัญหาด้านการผลิตในระดับน้อย ได้แก่ งานทำเสร็จไม่ตรงเวลา ปัญหาด้านการตลาดในระดับมากที่สุด ได้แก่ ไม่มีการพัฒนารูปแบบสินค้า ช่องทางจำหน่ายน้อย ปัญหาด้านการเงินในระดับมากที่สุด ได้แก่ ขาดหลักทรัพย์ค้ำประกันในการกู้เงิน และขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารการเงิน และปัญหาด้านการสนับสนุนส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ภาครัฐในระดับมาก ได้แก่ ขาดการสนับสนุนวัตถุดิบ เครื่องมือ และอุปกรณ์ในการผลิต และขาดการฝึกอบรมด้านเทคนิคการผลิตและการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์

3.2 ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน สรุปได้ดังนี้ ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม เนื่องจากขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ ดังนั้น เจ้าหน้าที่ควรจัดอบรม ให้ความรู้ เกี่ยวกับหลักการบริหารจัดการกลุ่ม เพื่อนำความรู้มาใช้ในการบริหารกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ ด้านการผลิต การผลิตสินค้าควรมีการแนะนำการใช้อุปกรณ์ประหยัดพลังงาน แหล่งวัตถุดิบที่ดีเพื่อลดต้นทุนการผลิต ด้านการตลาด แนะนำช่องทางการตลาด การสร้างเครือข่ายการตลาดเพื่อเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้าให้มากขึ้น ควรมีตลาดรองรับสินค้าเพื่อเป็นแหล่งจำหน่ายในอำเภอ ด้านการเงิน สถาบันการเงินควรเข้ามาให้คำแนะนำหลักเกณฑ์การเข้าถึงเงินทุนและบริการเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ เพื่อเป็นเงินทุนหมุนเวียนภายในกลุ่ม และด้านการสนับสนุนส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ควรมีการติดตามอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งการนำเทคโนโลยีมาแนะนำให้กับสมาชิกวิสาหกิจชุมชน หน่วยงานในพื้นที่ควรให้การสนับสนุนมากขึ้น รวมทั้งการศึกษาดูงานจากแหล่งเรียนรู้ ที่ประสบความสำเร็จ

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 6

The 6th STOU National Research Conference

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน จากการศึกษาพบว่า คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนในอำเภอโพธารักษ์ จังหวัดหนองคาย ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงที่สมรสแล้ว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวิสาหกิจชุมชนเป็นการรวมกลุ่มของแม่บ้านที่เมื่อมีเวลารว่างจากกิจกรรมทางการเกษตรมารวมกลุ่มเพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว คณะกรรมการมีอายุเฉลี่ย 50.44 ปี สอดคล้องกับงานวิจัยของ พรหมพันธุ์ เชษฐอง (2543, น. 100) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อระดับความสำเร็จของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ถ้าอายุของคณะกรรมการกลุ่มมีมากก็จะทำให้คณะกรรมการมีประสบการณ์ในการทำงานมาก ทำให้มีความรู้ในการจัดการและการดำเนินธุรกิจกลุ่ม แต่ถ้าคณะกรรมการมีอายุน้อยก็จะทำให้ขาดประสบการณ์ในการทำงาน ทำให้ความรู้ในการจัดการและการดำเนินธุรกิจกลุ่มน้อยลงไปด้วย

คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสภาพพื้นฐานครอบครัวอยู่ในชนบท จึงไม่มีโอกาสศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ส่วนใหญ่ มีสถานภาพทางสังคมในหมู่บ้าน จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5.27 คน จำนวนแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 3.63 คน ด้านการถือครองพื้นที่ทางการเกษตรทั้งหมดมีพื้นที่ทางการเกษตรเป็นของตนเองโดยมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 19.4 ไร่ อาชีพในครัวเรือน คือ ทำนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ รังสรรค์ พยัคฆ์พัฒนกุล (2555, น. 4) ศึกษาศักยภาพการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตามเกณฑ์การพิจารณาการให้สินเชื่อจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาสวนท้าว จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า สมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5.37 คน จำนวนแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 3.46 คน การประกอบอาชีพของครัวเรือนส่วนใหญ่ทำนา และพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 17.58 ไร่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวิถีชีวิตของคนในชุมชนชนบทที่มีการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวขนาดกลาง มีการประกอบอาชีพด้านการเกษตร แรงงานที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นแรงงานในครัวเรือน

ด้านรายได้รวมของครัวเรือนจากภาคการเกษตรเฉลี่ย 222,351.10 บาทต่อปี และจากนอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 24,767.02 บาทต่อปี ซึ่งจะเห็นว่ารายได้จากภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรแตกต่างกันมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวิถีชีวิตและสภาพพื้นฐานของครอบครัวมีการประกอบอาชีพหลักด้านการเกษตร การประกอบอาชีพอื่นเป็นเพียงการสร้างรายได้เสริมเท่านั้น รายจ่ายรวมของครัวเรือนเฉลี่ย 67,212.77 บาทต่อปี

การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร จากการศึกษาพบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากสื่อกิจกรรม อยู่ในระดับมากจากการประชุม/อบรม งานแสดงสินค้า OTOP และงานประจำปีของจังหวัด ซึ่งให้เห็นว่าหากมีการจัดกิจกรรม เช่น ประชุม อบรม สัมมนา แสดงสินค้าหรืองานประจำปี รวมถึงการศึกษาดูงาน จะเป็นการส่งเสริมให้มีการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารมากขึ้น การรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชนระดับมากจากวิทยุกระจายเสียงและหอกระจายข่าว สื่อบุคคลระดับมากจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และผู้นำชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุเมธ โชตยะกุล (2549, บทคัดย่อ) ศึกษาการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าหลวง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร พบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อต่างๆ ของประชาชนนั้น อยู่ในระดับมาก มี 2 ข้อ คือ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากเสียงตามสาย หรือหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากผู้นำหมู่บ้าน

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 6

The 6th STOU National Research Conference

2. การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

2.1 ด้านการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน จากการศึกษาพบว่า ระยะเวลาในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนเฉลี่ย 4.24 ปี มีจำนวนสมาชิกเฉลี่ย 28.65 คน ประธานวิสาหกิจชุมชนจะมีบทบาทในฐานะผู้รับผิดชอบหลักในการดำเนินงานโดยมีหน้าที่จัดการและดูแลทุกระบบ แต่การจัดสรรเวลาในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่จะทำเท่าที่ทำได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกิจกรรมหลักในครัวเรือน คือ ประกอบอาชีพการเกษตรซึ่งเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ทำให้ไม่สามารถบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนได้เต็มเวลา การจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว สร้างกิจกรรมและใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ สาเหตุของการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน มาจากความต้องการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของกลุ่ม ส่วนใหญ่มีการกำหนดเป้าหมายและทิศทางการดำเนินงานที่ชัดเจน ด้านการกำหนดบทบาทหน้าที่โครงสร้างกลุ่มมีการกำหนดแต่ไม่ได้บันทึกและแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจน กฎระเบียบ ข้อบังคับส่วนใหญ่มีการกำหนดแต่ไม่มีการบันทึก การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการกำหนดเป้าหมาย และประเมินผลการดำเนินงาน มีสมาชิกเพียงบางส่วนที่มีส่วนร่วม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการบริหารจัดการกลุ่มดำเนินการโดยคณะกรรมการซึ่งส่วนใหญ่มีตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน ทำให้สมาชิกมีความเกรงใจไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ซึ่งอาจส่งผลเสียต่อกลุ่มในระยะยาว สอดคล้องกับ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542, น. 21) กล่าวว่า ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดความสำเร็จและความล้มเหลวของวิสาหกิจชุมชน ในด้านระบบงานวิสาหกิจชุมชนที่จะประสบผลสำเร็จต้องมีการจัดโครงสร้างการบริหาร มีการแบ่งฝ่าย แบ่งสายงาน เพื่อการควบคุมกำกับอย่างชัดเจน รวมทั้งด้านระบบบุคลากร ซึ่งในวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีสายงานบังคับบัญชาที่ชัดเจน เนื่องจากส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกและกรรมการ จึงไม่มีการสั่งการ การบังคับบัญชา และการให้คุณให้โทษ ดังนั้นความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในด้านบุคลากรจึงขึ้นอยู่กับผู้บริหารและสมาชิก จะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความเสียสละ และยังสอดคล้องกับ วิทยา จันทะวงศ์ศรี (2547, น. 168 - 172) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ มิได้เป็นหน้าที่หรือความรับผิดชอบของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นหน้าที่ของสมาชิกทุกคน เนื่องจากสมาชิกที่เข้าร่วมควรมีส่วนร่วมในการคัดเลือกผู้ที่จะมาทำหน้าที่แทน อย่างไรก็ตามสมาชิกที่ไม่ได้เข้าร่วมในสายการบังคับบัญชาก็ยังสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นหรือร่วมตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้ กลุ่มที่ประสบความสำเร็จมักมี การจัดแบ่งอำนาจหน้าที่ ตลอดจนความรับผิดชอบไว้อย่างชัดเจน

2.2 ด้านการผลิต จากการศึกษาพบว่า วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ผลิตสินค้าด้านอาหารและเครื่องดื่ม ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการรับรองมาตรฐานของอาหารและเครื่องดื่มเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับลูกค้า ลักษณะการผลิตจะผลิตตามคำสั่งซื้อของลูกค้า โดยสมาชิกจะมารวมกันผลิต ณ ที่ทำการกลุ่ม วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต ส่วนใหญ่มาจากในชุมชน/ท้องถิ่น มีการกำหนดขั้นตอนกระบวนการผลิตที่ชัดเจน ทำให้ได้สินค้ามีคุณภาพดี สมาชิกจะมีการนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับเทคนิคความรู้สมัยใหม่ ทั้งนี้ความชำนาญของสมาชิกในการผลิตเป็นปัจจัยสำคัญ พอ ๆ กับโอกาสทางการตลาด การผลิตในชุมชนที่มีต้นทุนการผลิตไม่สูง พร้อมกับสมาชิกมีความรู้ ทักษะ ความชำนาญ ทำให้สามารถได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพและสามารถแข่งขันในตลาดได้ การผลิตที่จะประสบผลสำเร็จต้องสอดคล้องกับโอกาสทางการตลาดและผลผลิตเป็นสิ่งที่ต้องการของตลาด ซึ่งสอดคล้องกับ วิทยา จันทะวงศ์ศรี (2547, น. 168 - 172) ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 6

The 6th STOU National Research Conference

มหาสารคาม พบว่า ทักษะและความรู้ความสามารถหรือภูมิปัญญาชาวบ้านของสมาชิกในการผลิตจะช่วยให้สินค้าที่ผลิตได้นั้นมีคุณภาพได้มาตรฐาน

2.3 ด้านการตลาด จากการศึกษา พบว่า วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่จำหน่ายสินค้ารวมกันเป็นกลุ่ม ช่องทางการจำหน่าย คือ ออกร้านตามงานเทศกาล มีการติดตามข้อมูลของลูกค้ามาใช้ในการพิจารณาก่อนการผลิตสินค้า การโฆษณาและส่งเสริมการขายอาศัยการเข้าร่วมงานแสดงสินค้า จะเห็นได้ว่าวิสาหกิจชุมชนไม่ให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ สามารถจำหน่ายได้โดยผ่านพ่อค้าคนกลาง และมีตลาดค่อนข้างแน่นอน

2.4 ด้านการเงิน จากการศึกษาพบว่า วิสาหกิจชุมชนมีทุนจากการระดมจากสมาชิก มีการจัดบันทึกรายรับ - รายจ่ายทุกครั้ง แต่ยังไม่เป็นระบบตามระบบบัญชี ส่วนใหญ่จะบันทึกตามความเข้าใจของเหรียญ มีการแจ้งข้อมูลทางการเงินให้สมาชิกทราบทุกครั้งในการประชุมประจำปี ถึงรายรับ - รายจ่าย ผลกำไร และขาดทุน ส่วนรายได้และผลประโยชน์มีการจัดสรรระหว่างสมาชิกตามสัดส่วนการทำงานกับวิสาหกิจชุมชน ซึ่งสมาชิกทุกคนยอมรับและมีความพอใจ

2.5 ด้านการสนับสนุนส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ จากการศึกษาพบว่า วิสาหกิจชุมชนได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเห็นว่าหน่วยงานในพื้นที่ให้ความสำคัญในการพัฒนาส่งเสริมอาชีพให้กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งการสนับสนุนจะเป็นแหล่งเงินทุน อุปกรณ์ วัตถุดิบที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชน การสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอส่วนใหญ่จะเป็นการให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานส่งเสริมและสนับสนุน รวมทั้งการให้คำแนะนำในการขอรับรองมาตรฐานของผลิตภัณฑ์

3. ปัญหาในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

3.1 ปัญหาด้านการบริหารจัดการกลุ่ม จากการศึกษาพบว่า คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนขาดประสบการณ์ในการบริหารจัดการ มีการกำหนดเป้าหมาย แต่ไม่สามารถดำเนินการตามแผนงานไปสู่เป้าหมายได้ ขาดการบริหารจัดการความรู้ ขาดทักษะในการบันทึกและการจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ประกอบกับสมาชิกส่วนใหญ่จะมอบหมายการบริหารงานให้กับคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสมาชิกยังไม่รู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในการทำกิจกรรม ไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจ การแสดงบทบาทไม่เต็มที่ ขาดการทบทวนตนเอง ซึ่งมีข้อเสนอจาก สมแก้ว รุ่งเลิศเกรียงไกร (2547, น. 2) ศึกษาเรื่องรูปแบบของการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ พบว่า รูปแบบการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสม คือ การจัดวางระบบ การจัดการในแต่ละกิจกรรมทางธุรกิจให้มีระบบมากขึ้น พร้อมกับเพิ่มศักยภาพทางการจัดการโดยเฉพาะทางการเงินและการบัญชี

3.2 ปัญหาด้านการผลิต จากการศึกษาพบว่า ยังขาดการบริหารจัดการวัตถุดิบในการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ส่งผลให้งานเสร็จไม่ตรงเวลา จำเป็นต้องมีการนำความต้องการของลูกค้ามาพิจารณาร่วมด้วยเพิ่มมากขึ้น

3.3 ปัญหาด้านการตลาด จากการศึกษาพบว่า การผลิตสินค้ายังคงเป็นรูปแบบเดิม ไม่มีการพัฒนารูปแบบสินค้าให้มีความทันสมัย จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาบรรจุภัณฑ์เพื่อเพิ่มช่องทางการตลาด จำหน่ายสินค้าของสมาชิก และขยายกลุ่มลูกค้าเป้าหมายให้เพิ่มขึ้น

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 6

The 6th STOU National Research Conference

3.4 ปัญหาทางการเงิน จากการศึกษาพบว่า หากวิสาหกิจชุมชนจะพัฒนาต้องใช้เงินทุน ที่ไม่เพียงพอในการขยายกิจการ จำเป็นต้องพึ่งสถาบันการเงิน แต่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกันในการกู้เงิน แต่ถ้าวิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง มีผลกำไร และการส่งสินค้าอย่างต่อเนื่องก็จะสามารถเป็นหลักประกันในการ กู้เงินได้

3.5 ปัญหาการสนับสนุนส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ จากการศึกษาพบว่า วิสาหกิจชุมชนต้องการการสนับสนุนวัตถุดิบ เครื่องมือ และอุปกรณ์ในการผลิต ซึ่งหน่วยงานภาครัฐ ส่วนใหญ่จัดทำแผนการส่งเสริมและสนับสนุนในด้านการฝึกอบรมให้ความรู้และศึกษาดูงานแก่วิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จ มุ่งเน้นให้วิสาหกิจชุมชนพึ่งพาตนเองได้ รวมถึงในการฝึกอบรมมีการเน้นการพัฒนาในรูปแบบผลิตภัณฑ์เป็นส่วนใหญ่

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน ในด้านการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนมีการกำหนดโครงสร้าง แต่ส่วนใหญ่ยังไม่มีแบบบทยกย่องอย่างชัดเจน เจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรให้คำแนะนำ โน้มน้าวให้คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนเล็งเห็นถึงความสำคัญของการแบบบทยกย่อง และให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการร่วมกัน เพื่อให้การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 สมาชิก ในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน สมาชิกบางส่วนเท่านั้นที่มีส่วนร่วมในการบริหาร และการตัดสินใจ คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนต้องกระตุ้นให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารงานร่วมกันผ่านการประชุมประจำเดือน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนากิจการร่วมกัน

1.3 ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง

1) วิสาหกิจชุมชนยังขาดความรู้ และประสบการณ์ในการบริหารจัดการกลุ่ม การผลิตการตลาด และการเงิน หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรให้ความรู้และคำแนะนำในการจัดทำแผนพัฒนา กลุ่ม การนำข้อมูลความต้องการของลูกค้ามาประกอบการวางแผนการผลิต การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ และการบันทึกข้อมูลทางด้านบัญชีรายรับ – รายจ่าย ของวิสาหกิจชุมชนให้ถูกต้อง เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการบริหารจัดการเงินทุนในปีต่อ ๆ ไป

2) วิสาหกิจชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบล แต่ยังไม่ทั่วถึงเท่าที่ควร เจ้าหน้าที่ควรให้คำแนะนำในการเขียนโครงการ ทั้งในการวางแผนการผลิต และเป้าหมายในการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างชัดเจน เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการขอรับการสนับสนุน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 เพื่อให้การวิจัยเรื่องนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ควรดำเนินการวิจัยในลักษณะเดียวกันโดยการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ศึกษาพฤติกรรมของวิสาหกิจชุมชนที่อยู่ในระดับปรับปรุง เพื่อให้ทราบปัญหาในการปฏิบัติงาน และเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขต่อไป

2.2 ควรศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของวิสาหกิจชุมชน เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการวางแผนประชาสัมพันธ์ ถ่ายทอดความรู้แก่วิสาหกิจชุมชนได้อย่างทั่วถึงและเหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 6
The 6th STOU National Research Conference

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2548). *คู่มือการจัดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2542). *ธุรกิจชุมชน: เส้นทางที่เป็นไปได้*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พรหมพันธุ์ เชษฐอง. (2543). *ปัจจัยที่มีผลต่อระดับความสำเร็จของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่*. (การค้นคว้าอิสระวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต เกษตรศาสตร์). สาขาส่งเสริมการเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- รังสรรค์ พยัคฆ์พัฒนกุล. (2555). *ศักยภาพการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตามเกณฑ์การพิจารณาการให้สินเชื่อจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ*. รายงานการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 2.
- วิทยา จันทะวงศ์ศรี. (2547). *ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม*. (รายงานการศึกษาระดับปริญญาโทวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- สมแก้ว รุ่งเลิศเกรียงไกร. (2547). *การจัดการวิสาหกิจชุมชนในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในภาคใต้*. รายงานการวิจัย. สาขาวิชาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สุเมธ โชตยะกุล. (2549). *การรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าหลวง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร*. (วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิตสาขาการพัฒนาลังคม). คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.
- สำนักงานเกษตรจังหวัดหนองคาย. (2557). *สรุปผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนจังหวัดหนองคาย*. (อัดสำเนา)
- สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2548). *พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด